

Nikoh shartnomasi er-xotin umumiy mulkini tasarruf etish usuli

**Nasretdinova Madinabonu
Kamalitdinovna**

*TDYU Mustaqil izlanuvchisi
kamalitdinova@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18514981>*

Аннотация

Mazkur maqolada nikoh shartnomasining er-xotin umumiy mulkini tasarruf etishdagi o'rni tahlil qilingan. Nikoh shartnomasining huquqiy tabiati, uning umumiy mulk rejimini o'zgartirish imkoniyatlari hamda boshqa fuqarolik-huquqiy bitimlardan farqli jihatlari yoritilgan. Shuningdek, nikoh shartnomasining kreditorlar va boshqa uchinchi shaxslar manfaatlariga ta'siri masalalari ko'rib chiqilib, qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha ayrim takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: nikoh shartnomasi, er-xotin umumiy mulki, mulk rejimi, tasarruf etish, ulushli mulk, alohida mulk, kreditorlar huquqlari, oilaviy-huquqiy munosabatlar.

Аннотация

В данной статье анализируется роль брачного договора как способа распоряжения общим имуществом супругов. Исследуются правовая природа брачного договора, его возможности по изменению режима имущества супругов, а также отличия от иных гражданско-правовых сделок. Кроме того, рассматривается влияние брачного договора на права кредиторов и других третьих лиц, а также формулируются отдельные предложения по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: брачный договор, общее имущество супругов, режим имущества, распоряжение имуществом, долевая собственность, раздельная собственность, права кредиторов, семейно-правовые отношения.

I. Nikoh shartnomasining huquqiy tabiati va er-xotin umumiy mulki bilan bog'liqligi

1.1. Nikoh shartnomasi tushunchasi va yuridik tavsifi

Nikoh shartnomasi zamonaviy oila huquqining eng muhim institutlaridan biri bo'lib, uning huquqiy tabiati yuzasidan huquqshunos olimlar o'rtasida yagona yondashuv mavjud emas. Bu esa mazkur institutning murakkab va ko'p qirrali huquqiy hodisa ekanligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 29-moddasiga muvofiq, nikohlanuvchi shaxslarning yoki er-xotinning nikohda bo'lgan davrida hamda nikoh

bekor qilingan taqdirda ularning mulkiy huquq va majburiyatlarini belgilovchi kelishuv nikoh shartnomasi hisoblanadi. Mazkur normadan ko‘rinadiki, qonun chiqaruvchi nikoh shartnomasini, avvalo, mulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi kelishuv sifatida e‘tirof etgan.

Huquqiy adabiyotlarda nikoh shartnomasining tabiati yuzasidan turli qarashlar mavjud. Bir guruh olimlar nikoh shartnomasini oilaviy-huquqiy bitim sifatida baholaydilar. Ularning fikricha, nikoh shartnomasi oila huquqi instituti bo‘lib, uning mazmuni va amal qilish doirasi er-xotin o‘rtasidagi oilaviy munosabatlar bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli unga fuqarolik-huquqiy bitimlar haqidagi qoidalarni to‘liq tatbiq etish mumkin emas.

Boshqa bir guruh olimlar esa nikoh shartnomasini fuqarolik-huquqiy shartnomaning alohida turi sifatida e‘tirof etadilar. Ularning fikricha, mazkur bitim mulkiy munosabatlarni tartibga solishi, taraflarning erkin irodasiga asoslanishi va mol-mulkka oid huquqiy oqibatlarni keltirib chiqarishi sababli fuqarolik-huquqiy tabiatga ega.

Bizningcha, ushbu yondashuvlarning har biri ma‘lum darajada asosli bo‘lsa-da, ularning birortasi nikoh shartnomasining mohiyatini to‘liq ochib bera olmaydi. Chunki nikoh shartnomasi bir vaqtning o‘zida ham oilaviy-huquqiy, ham fuqarolik-huquqiy elementlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Bir tomondan, u faqat er-xotin yoki nikohlanuvchi shaxslar o‘rtasida tuzilishi mumkin. Ikkinchi tomondan esa, uning asosiy mazmuni mol-mulk va mulkiy huquqlarga qaratilgan.

Shu bois nikoh shartnomasini sof oilaviy-huquqiy yoki sof fuqarolik-huquqiy bitim sifatida tavsiflash to‘liq asosli emas. U murakkab huquqiy tabiatga ega bo‘lgan, oilaviy va fuqarolik huquqi institutlari kesishgan nuqtada joylashgan maxsus bitim hisoblanadi.

Biroq mazkur masalada yana bir muhim jihat mavjudki, u ilmiy adabiyotlarda yetarli darajada tadqiq etilmagan. Aksariyat tadqiqotchilar nikoh shartnomasini er-xotinning mulkiy huquq va majburiyatlarini belgilash vositasi sifatida talqin qiladilar. Vaholanki, Oila kodeksining 31-moddasi mazmunidan kelib chiqadigan bo‘lsak, nikoh shartnomasi bundan kengroq huquqiy imkoniyatlarni nazarda tutadi. Xususan, er-xotin nikoh shartnomasi orqali qonuniy mulk rejimini o‘zgartirishga, umumiy mulkni ulushli yoki alohida mulkka aylantirishga, shuningdek bo‘lg‘usi mol-mulkning huquqiy rejimini oldindan belgilashga haqlidir.

Aynan shu jihat nikoh shartnomasini oddiy majburiyat bitimidan ajratib turadi. Chunki mazkur bitim taraflarning mavjud huquqlarini faqat qayd etib qo‘ymaydi, balki mol-mulkning huquqiy taqdirini ham belgilaydi. Boshqacha aytganda, nikoh shartnomasi mulkiy munosabatlarni tartibga solish bilan birga er-xotin umumiy mulkini tasarruf etish funksiyasini ham bajaradi.

Shuning uchun muallifning fikricha, nikoh shartnomasini faqat er-xotinning mulkiy huquq va majburiyatlarini belgilovchi kelishuv sifatida baholash yetarli emas. U umumiy mulkning huquqiy rejimini o‘zgartirish, mavjud va bo‘lg‘usi mol-mulkning taqdirini belgilash imkonini beruvchi, er-xotin umumiy mulkini tasarruf etishning mustaqil huquqiy vositasi sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Ajoyib. Endi maqolaning asosiy ilmiy yukini ko‘taradigan paragrafga o‘tamiz. Bu yerda biz nikoh shartnomasining oddiy "mulk rejimini belgilovchi bitim" ekanligi

haqidagi an'anaviy qarash bilan "tasarruf etish usuli" ekanligi haqidagi yangi yondashuvni solishtiramiz.

1.2. Er-xotin umumiy mulkning huquqiy rejimi va nikoh shartnomasining uni o'zgartirishdagi o'rni

Er-xotin mol-mulking huquqiy rejimi nikoh shartnomasining mohiyatini anglashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Chunki nikoh shartnomasi aynan mavjud yoki bo'lg'usi mol-mulkka nisbatan qo'llaniladigan huquqiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Oila kodeksining 23-moddasiga ko'ra, nikoh davomida orttirilgan mol-mulk, agar qonun yoki nikoh shartnomasida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, er-xotinning birgalikdagi umumiy mulki hisoblanadi. Mazkur norma er-xotin mol-mulking qonuniy rejimini belgilaydi. Shunday ekan, nikoh shartnomasi mavjud bo'lmagan hollarda umumiy mulk rejimi avtomatik ravishda vujudga keladi.

Huquqiy adabiyotlarda nikoh shartnomasining mazkur rejimga ta'siri turlicha baholanadi. Jumladan, E.L. Nevzgodina nikoh shartnomasining asosiy vazifasi er-xotin mol-mulking huquqiy rejimini o'zgartirishdan iborat ekanligini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, nikoh shartnomasi umumiy mulk rejimini ulushli yoki alohida mulk rejimiga aylantirish imkonini beruvchi yagona huquqiy vosita hisoblanadi. Shu sababli u mulkni bo'lish haqidagi kelishuv bilan aynanlashtirilmasligi kerak. Chunki mulkni bo'lish haqidagi kelishuv faqat mavjud mulkka nisbatan qo'llanilsa, nikoh shartnomasi nafaqat mavjud, balki kelajakda orttiriladigan mol-mulkka ham tatbiq etilishi mumkin.

Mazkur fikrga qo'shilish mumkin. Darhaqiqat, Oila kodeksining 31-moddasi ikkinchi qismida nikoh shartnomasi er va xotinning mavjud mol-mulkiga nisbatan ham, bo'lg'usi mol-mulkiga nisbatan ham tuzilishi mumkinligi mustahkamlab qo'yilgan. Bu esa nikoh shartnomasining huquqiy ta'sir doirasi mulkni bo'lish haqidagi kelishuvnikidan ancha keng ekanligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, ayrim olimlar nikoh shartnomasini asosan majburiyat xarakteridagi bitim sifatida tavsiflaydilar. Ularning fikricha, nikoh shartnomasi taraflarning kelgusidagi xatti-harakatlari uchun huquq va majburiyatlar yaratadi, xolos. Bunday yondashuvga ko'ra, nikoh shartnomasi mulk huquqining o'ziga emas, balki taraflarning huquqiy holatiga ta'sir ko'rsatadi.

Bizningcha, ushbu yondashuv to'liq asosli emas. Chunki Oila kodeksining 31-moddasi mazmunidan kelib chiqadigan bo'lsak, nikoh shartnomasi faqat majburiyatlarni emas, balki ashyoviy huquqlarni ham o'zgartirish imkonini beradi. Masalan, qonun bo'yicha umumiy mulk hisoblangan mol-mulk nikoh shartnomasi asosida alohida mulk sifatida e'tirof etilishi mumkin. Bunday holatda faqat taraflarning huquq va majburiyatlari emas, balki mulkning huquqiy rejimi ham o'zgaradi.

Aynan shu nuqtada nikoh shartnomasining tasarruf etuvchi xususiyati namoyon bo'ladi. Ma'lumki, fuqarolik huquqida tasarruf etish mulkdorning mulkning yuridik taqdirini belgilash vakolatini anglatadi. Odatda bu vakolat oldi-sotdi, hadya, ayirboshlash kabi bitimlar orqali amalga oshiriladi. Biroq nikoh shartnomasi ham mulkning huquqiy taqdirini belgilashga xizmat qiladi. Faqat bunda mulk boshqa shaxsga o'tkazilmaydi, balki uning huquqiy rejimi o'zgartiriladi.

Shu sababli nikoh shartnomasini faqat majburiyat bitimi sifatida emas, balki umumiy mulkning yuridik taqdirini belgilovchi tasarruf bitimi sifatida ham baholash lozim.

Bundan tashqari, Qozog'iston huquqshunoslari tomonidan ham nikoh shartnomasi mulkni bo'lish haqidagi kelishuvdan tubdan farq qilishi ta'kidlanadi. Ularning fikricha, mulkni bo'lish to'g'risidagi kelishuv umumiy mulkni tugatishga qaratilgan bo'lsa, nikoh shartnomasi er-xotin mol-mulkinging kelgusidagi huquqiy rejimini shakllantirish vazifasini bajaradi. Shu sababli nikoh shartnomasining huquqiy imkoniyatlari ancha keng hisoblanadi.

Yuqoridagi fikrlar tahlili shuni ko'rsatadiki, nikoh shartnomasining asosiy vazifasi faqat er-xotinning mulkiy huquq va majburiyatlarini belgilashdan iborat emas. U umumiy mulkning huquqiy rejimini o'zgartirish, mulkning kelajakdagi yuridik taqdirini oldindan belgilash va shu orqali mulkdorlarning tasarruf etish vakolatini amalga oshirishning alohida shakli sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois nikoh shartnomasini er-xotin umumiy mulkini tasarruf etishning mustaqil huquqiy vositasi sifatida baholash uchun yetarli nazariy va normativ asoslar mavjud.

1.3. Nikoh shartnomasi: tasarruf bitimimi yoki mulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi tashkiliy bitimmi?

Nikoh shartnomasining huquqiy tabiati bilan bog'liq eng bahsli masalalardan biri uning tasarruf bitimi yoki faqat mulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi tashkiliy bitim ekanligini aniqlash hisoblanadi. Mazkur masala nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Chunki nikoh shartnomasining qaysi turdagi bitim sifatida e'tirof etilishi uning huquqiy oqibatlarini belgilashga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Huquq nazariyasida tasarruf bitimlari deganda mavjud subyektiv huquqlarning vujudga kelishi, o'zgarishi yoki bekor bo'lishiga qaratilgan bitimlar tushuniladi. Bunday bitimlar natijasida mulkning huquqiy taqdiri o'zgaradi. Oldi-sotdi, hadya, ayirboshlash, ulushni boshqa shaxsga o'tkazish kabi bitimlar bunga misol bo'la oladi.

Ayrim olimlar nikoh shartnomasini aynan tashkiliy yoki regulyativ bitim sifatida baholaydilar. Ularning fikricha, nikoh shartnomasi bevosita mulkni boshqa shaxsga o'tkazmaydi, balki er-xotinning mulkiy munosabatlarni tartibga soladi. Shu sababli u klassik ma'nodagi tasarruf bitimlari qatoriga kirmaydi.

Mazkur yondashuvning ma'lum darajada asosli jihatlari mavjud. Darhaqiqat, nikoh shartnomasi tuzilgan paytda ko'pincha mol-mulk bir shaxsdan boshqasiga o'tmaydi. Shartnoma, avvalo, er-xotinning kelgusidagi mulkiy munosabatlari uchun huquqiy asos yaratadi.

Biroq bunday yondashuv nikoh shartnomasining barcha huquqiy oqibatlarini qamrab olmaydi. Chunki Oila kodeksining 31-moddasi er-xotining birgalikdagi umumiy mulkning qonunda belgilangan tartibini o'zgartirish, barcha mol-mulka yoki uning ayrim turlariga nisbatan birgalikdagi, ulushli yoxud alohida egalik qilish tartibini o'rnatish huquqini beradi. Demak, nikoh shartnomasi nafaqat majburiyatlarni, balki ashyoviy huquqiy holatni ham o'zgartirishga qodir.

E.L.Nevzgodina nikoh shartnomasi va mol-mulkni bo'lish to'g'risidagi kelishuvni o'zaro farqlab, nikoh shartnomasi er-xotin mol-mulkinging huquqiy rejimini o'zgartirishga qaratilgan maxsus institut ekanligini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha,

aynan nikoh shartnomasi yordamida kelajakda orttiriladigan mol-mulkka nisbatan ham ulushli yoki alohida mulk rejimini o'rnatish mumkin.

Mazkur fikrni rivojlantirgan holda aytish mumkinki, agar bitim natijasida umumiy mulk alohida mulkka aylansa yoki aksincha, alohida mulk umumiy mulk sifatida e'tirof etilsa, bunda mulkning yuridik taqdiri o'zgaradi. Huquq nazariyasida esa aynan mulkning yuridik taqdirini belgilash tasarruf etish vakolatining asosiy mazmunini tashkil qiladi.

Bundan tashqari, nikoh shartnomasi mavjud mol-mulkkagina emas, balki bo'lg'usi mol-mulkka ham tatbiq etilishi mumkin. Oila kodeksining 31-moddasi ikkinchi qismi bunga bevosita ruxsat beradi. Bu jihat nikoh shartnomasini ko'plab fuqarolik-huquqiy bitimlardan ajratib turadi. Chunki aksariyat tasarruf bitimlari mavjud obyektlarga nisbatan tuziladi, nikoh shartnomasi esa kelajakda vujudga keladigan mulkning ham huquqiy rejimini oldindan belgilash imkonini beradi.

Shu bilan birga, ayrim mualliflar nikoh shartnomasini to'liq tasarruf bitimi sifatida baholashga qarshi chiqadilar. Ularning fikricha, tasarruf bitimining asosiy belgisi mulk huquqining bir subyektdan boshqasiga o'tishidir. Nikoh shartnomasida esa aksariyat hollarda bunday o'tish sodir bo'lmaydi. Shu sababli uni sof tasarruf bitimi sifatida tavsiflash nazariy jihatdan to'liq asoslanmagan.

Bizningcha, ushbu masalaga "yoki tasarruf bitimi, yoki tashkiliy bitim" tarzida yondashish to'g'ri emas. Nikoh shartnomasi murakkab huquqiy tabiatga ega bo'lib, unda har ikkala element mujassamlashgan.

Birinchidan, u tashkiliy-regulyativ vazifani bajaradi, chunki er-xotinning mulkiy munosabatlarini tartibga soladi.

Ikkinchidan, u tasarruf etuvchi vazifani bajaradi, chunki mulkning huquqiy rejimini, ulushlar nisbatini va mulkning yuridik taqdirini o'zgartiradi.

Shu sababli nikoh shartnomasini faqat majburiyat bitimi yoki faqat tasarruf bitimi sifatida tavsiflash uning huquqiy mohiyatini to'liq aks ettirmaydi. Muallifning fikricha, nikoh shartnomasi **aralash huquqiy tabiatga ega bo'lgan kompleks bitim** hisoblanadi. Biroq uning eng muhim xususiyati shundaki, u er-xotin umumiy mulkning huquqiy rejimini o'zgartirish orqali mazkur mulkni tasarruf etishning mustaqil oilaviy-huquqiy vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Aynan mana shu xususiyat nikoh shartnomasini mulkni bo'lish to'g'risidagi kelishuv, hadya shartnomasi yoki boshqa fuqarolik-huquqiy bitimlardan ajratib turadi va uni er-xotin umumiy mulkini tasarruf etish mexanizmlaridan biri sifatida e'tirof etish imkonini beradi.

II. Nikoh shartnomasi er-xotin umumiy mulkini tasarruf etishning mustaqil usuli sifatida

2.1. Tasarruf etish tushunchasi va uning fuqarolik huquqidagi mazmuni

Mulk huquqining mazmuni an'anaviy ravishda egalik qilish, foydalanish va tasarruf etish vakolatlaridan tashkil topishi e'tirof etiladi. Ushbu vakolatlar ichida tasarruf etish mulkdorning eng muhim vakolati sifatida qaraladi. Chunki aynan tasarruf etish orqali mulkning yuridik taqdiri belgilanadi.

Fuqarolik huquqi nazariyasida tasarruf etish mulkdorning mol-mulkka nisbatan yuridik ahamiyatga ega harakatlarni amalga oshirish, xususan uni boshqa shaxsga o'tkazish, huquqiy rejimini o'zgartirish yoki mulkiy huquqni cheklash vakolati sifatida

talqin qilinadi. Shu sababli tasarruf etish vakolati faqat oldi-sotdi yoki hadya qilish bilan cheklanmaydi. Mulkning huquqiy holatini o'zgartirishga qaratilgan har qanday yuridik harakat ham tasarruf etish shakli sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

Huquqiy adabiyotlarda tasarruf etish ko'pincha mulk huquqining boshqa shaxsga o'tishi bilan bog'lanadi. Biroq bunday yondashuv tasarruf etish institutining mohiyatini toraytiradi. Chunki ayrim hollarda mulk boshqa shaxsga o'tmagan holda ham uning huquqiy taqdiri tubdan o'zgarishi mumkin. Masalan, umumiy mulkning ulushli mulkka aylanishi yoki alohida mulk rejimining o'rnatilishi mulk huquqi subyektlari o'zgarmagan holda ham ashyoviy-huquqiy holatning o'zgarishiga olib keladi.

Bizningcha, aynan shu nuqtai nazardan nikoh shartnomasining huquqiy tabiati baholanishi lozim. Chunki nikoh shartnomasi er-xotinning mol-mulkka bo'lgan huquqlarini nafaqat tartibga soladi, balki ularning mazmunini va hajmini ham o'zgartiradi. Natijada mulkning huquqiy taqdiri o'zgaradi.

Shu sababli tasarruf etish institutini faqat mulkni begonalashtirish bilan bog'lash emas, balki mulkning huquqiy rejimini o'zgartirish bilan ham bog'liq holda talqin qilish maqsadga muvofiqdir. Aynan shunday yondashuv nikoh shartnomasining huquqiy mohiyatini to'liqroq ochib berishga imkon yaratadi.

2.2. Nikoh shartnomasi orqali umumiy mulkning huquqiy taqdirini belgilash

O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 31-moddasi nikoh shartnomasining mazmunini belgilovchi asosiy norma hisoblanadi. Mazkur modda tahlili shuni ko'rsatadiki, qonun chiqaruvchi er-xotinga umumiy mulkning huquqiy rejimini mustaqil ravishda shakllantirish bo'yicha keng vakolatlar bergan.

Xususan, er-xotin nikoh shartnomasi orqali qonunda belgilangan umumiy mulk rejimini o'zgartirishga, barcha mol-mulkka, uning ayrim turlariga yoki har bir turmush o'rtog'ining mol-mulkiga nisbatan birgalikdagi, ulushli yoki alohida egalik qilish tartibini belgilashga haqlidir.

Mazkur norma nikoh shartnomasining oddiy majburiyat bitimi emasligini ko'rsatadi. Chunki shartnoma natijasida mulkning huquqiy rejimi o'zgaradi. Masalan, qonun bo'yicha umumiy mulk hisoblanadigan mol-mulk nikoh shartnomasi asosida xotinning alohida mulki sifatida belgilanishi mumkin. Yoki aksincha, shaxsan bir turmush o'rtog'iga tegishli bo'lgan mol-mulk umumiy mulk tarkibiga kiritilishi mumkin.

E.L. Nevzgodina nikoh shartnomasining aynan shu jihatiga e'tibor qaratib, umumiy mulkning huquqiy rejimini o'zgartirish vakolati faqat nikoh shartnomasiga xos ekanligini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, er-xotin kelajakda orttiriladigan mol-mulkka nisbatan ulushli yoki alohida mulk rejimini faqat nikoh shartnomasi orqali o'rnatishi mumkin.

Mazkur fikrga qo'shilish mumkin. Chunki mulkni bo'lish haqidagi kelishuv faqat mavjud mulk bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soladi. Nikoh shartnomasi esa hali vujudga kelmagan mol-mulkning ham huquqiy taqdirini oldindan belgilaydi.

Shuningdek, Oila kodeksining 31-moddasi ikkinchi qismi nikoh shartnomasi mavjud mol-mulkka ham, bo'lg'usi mol-mulkka ham tatbiq etilishi mumkinligini

nazarda tutadi. Bu esa nikoh shartnomasining boshqa ko‘plab fuqarolik-huquqiy bitimlardan farq qiluvchi o‘ziga xos xususiyati hisoblanadi.

Bizningcha, aynan kelajakdagi mol-mulk rejimini oldindan belgilash imkoniyati nikoh shartnomasining tasarruf etuvchi tabiatini yanada yaqqolroq namoyon etadi. Chunki taraflar hali mavjud bo‘lmagan mulkning ham yuridik taqdirini belgilamoqdalar.

Shunday qilib, nikoh shartnomasi orqali er-xotin:

- umumiy mulk rejimini o‘zgartiradi;
- mulk tarkibini shakllantiradi;
- ulushlar nisbatini belgilaydi;
- kelajakdagi mol-mulkning huquqiy holatini oldindan aniqlaydi.

Mazkur vakolatlarning barchasi tasarruf etish vakolatining tarkibiy elementlari sifatida namoyon bo‘ladi.

2.3. Nikoh shartnomasining boshqa tasarruf bitimlaridan farqi

Nikoh shartnomasining huquqiy tabiatini aniqlashda uni er-xotin o‘rtasida tuzilishi mumkin bo‘lgan boshqa bitimlardan farqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, nikoh shartnomasi bilan mol-mulkni bo‘lish to‘g‘risidagi kelishuv, hadya shartnomasi hamda boshqa fuqarolik-huquqiy bitimlar o‘rtasidagi nisbat masalasi huquqiy adabiyotlarda uzoq yillardan buyon bahs-munozaralarga sabab bo‘lib kelmoqda.

Birinchi navbatda, nikoh shartnomasi va mol-mulkni bo‘lish to‘g‘risidagi kelishuv o‘rtasidagi farqni aniqlash zarur. Amaliyotda ushbu ikki institut ko‘pincha bir-biriga yaqinlashtiriladi, ayrim hollarda esa ular deyarli bir xil huquqiy vosita sifatida talqin qilinadi. Biroq bunday yondashuv ilmiy va normativ jihatdan asosli emas.

E.L. Nevzgodina nikoh shartnomasi va mol-mulkni bo‘lish to‘g‘risidagi kelishuv o‘rtasida prinsipial farq mavjudligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, mol-mulkni bo‘lish to‘g‘risidagi kelishuv faqat er-xotinning mavjud umumiy mol-mulkiga nisbatan tuziladi, nikoh shartnomasi esa nafaqat mavjud, balki kelajakda orttiriladigan mol-mulkka ham tatbiq etilishi mumkin. Shu sababli mol-mulkni bo‘lish haqidagi kelishuv nikoh shartnomasining o‘rnini bosa olmaydi.

Mazkur pozitsiya O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 31-moddasi bilan ham tasdiqlanadi. Mazkur norma nikoh shartnomasi er va xotinning bo‘lg‘usi mol-mulkiga nisbatan ham tuzilishi mumkinligini belgilaydi. Mulkni bo‘lish haqidagi kelishuv esa o‘z tabiatiga ko‘ra faqat mavjud obyektlarga qaratilgan.

Bizningcha, ushbu farq faqat vaqt omili bilan cheklanmaydi. Nikoh shartnomasi umumiy mulkning huquqiy rejimini shakllantirsa, mol-mulkni bo‘lish to‘g‘risidagi kelishuv allaqachon mavjud bo‘lgan mulkni taqsimlaydi. Boshqacha aytganda, nikoh shartnomasi huquqiy rejimni yaratadi, mol-mulkni bo‘lish haqidagi kelishuv esa mavjud rejim doirasidagi mulkni qayta taqsimlaydi.

Nikoh shartnomasining hadya shartnomasidan farqi ham alohida e’tiborga loyiq. Fuqarolik huquqida hadya shartnomasi mulk huquqining bir shaxsdan boshqasiga bepul o‘tishini nazarda tutadi. Bunda asosiy huquqiy oqibat mulk egasining almashishida namoyon bo‘ladi.

Nikoh shartnomasida esa har doim ham mulk bir subyektdan boshqasiga o'tmaydi. Ayrim hollarda mulk egalarining tarkibi o'zgarmasdan, faqat mulkning huquqiy rejimi o'zgaradi. Masalan, umumiy mulk alohida mulk sifatida belgilanishi yoki aksincha, alohida mulk umumiy mulk tarkibiga kiritilishi mumkin. Demak, nikoh shartnomasining asosiy maqsadi mulkni begonalashtirish emas, balki uning huquqiy holatini o'zgartirishdan iborat.

Shu bilan birga, huquqiy adabiyotlarda nikoh shartnomasi yordamida ayrim hollarda mulk huquqining bir turmush o'rtog'idan boshqasiga o'tishi ham mumkinligi qayd etiladi. E.L. Nevzgodina bunday holatlarda nikoh shartnomasi mustaqil ravishda mulk huquqining o'tishi uchun asos bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, bunday vaziyatlarda qo'shimcha ravishda hadya yoki oldi-sotdi shartnomasini tuzish talab etilmaydi, chunki nikoh shartnomasining o'zi mulk huquqining o'zgarishiga olib keluvchi huquqiy fakt sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur yondashuv ma'lum darajada bahsli hisoblanadi. Chunki nikoh shartnomasining asosiy vazifasi mulkni begonalashtirish emas, balki mulkiy munosabatlarning rejimini belgilashdan iborat. Shu sababli nikoh shartnomasi orqali mulk huquqining o'tishi masalasiga ehtiyotkorlik bilan yondashish lozim.

Bizningcha, nikoh shartnomasining o'ziga xosligi shundaki, u bir vaqtning o'zida ham tashkiliy, ham tasarruf etuvchi elementlarni o'zida mujassamlashtiradi. Aynan shu jihat uni klassik fuqarolik-huquqiy bitimlardan ajratib turadi.

Agar oldi-sotdi, hadya yoki ayirboshlash shartnomalarining asosiy vazifasi mulk huquqining boshqa shaxsga o'tishini ta'minlash bo'lsa, nikoh shartnomasining asosiy vazifasi er-xotin mol-mulkining huquqiy rejimini shakllantirish va o'zgartirishdan iborat. Shu sababli nikoh shartnomasi boshqa tasarruf bitimlari bilan umumiy belgilarga ega bo'lsa-da, ularning birortasiga to'liq tenglashtirilishi mumkin emas.

Shunday qilib, nikoh shartnomasi mulkni bo'lish to'g'risidagi kelishuv, hadya shartnomasi va boshqa fuqarolik-huquqiy bitimlardan o'zining maqsadi, predmeti hamda huquqiy oqibatlari bilan farq qiladi. U umumiy mulkning huquqiy rejimini shakllantirish va o'zgartirishga qaratilgan maxsus oilaviy-huquqiy vosita bo'lib, aynan shu xususiyati sababli er-xotin umumiy mulkini tasarruf etishning mustaqil usuli sifatida e'tirof etilishi mumkin.

III. Nikoh shartnomasi orqali umumiy mulkni tasarruf etishning chegaralari va uchinchi shaxslar manfaatlarini himoya qilish

3.1. Nikoh shartnomasi mazmunining qonuniy chegaralari

Nikoh shartnomasi taraflarga er-xotinning mulkiy munosabatlarini mustaqil tartibga solish imkonini bersa-da, ularning shartnoma erkinligi mutlaq hisoblanmaydi. Oila kodeksining 31-moddasi beshinchi qismida nikoh shartnomasiga kiritilishi mumkin bo'lmagan shartlar aniq belgilangan.

Xususan, nikoh shartnomasi er-xotinning huquq layoqati va muomala layoqatini cheklashi, sudga murojaat qilish huquqini istisno etishi, shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga solishi yoki er-xotindan birini o'ta noqulay holatga solib qo'yishi mumkin emas.

Huquqiy adabiyotlarda ushbu cheklovlar nikoh shartnomasining fuqarolik-huquqiy emas, balki oilaviy-huquqiy institut sifatidagi o'ziga xos xususiyatlaridan biri sifatida baholanadi. Bizningcha, mazkur cheklovlarning mavjudligi nikoh

shartnomasining tasarruf etuvchi xususiyatini inkor etmaydi, aksincha, uning ijtimoiy vazifasi va oilaviy-huquqiy mohiyatidan kelib chiqadigan zarur kafolatlarni ifodalaydi.

3.2. Nikoh shartnomasi va kreditorlar huquqlarini himoya qilish masalasi

Nikoh shartnomasi orqali umumiy mulkning huquqiy rejimi o'zgartirilishi nafaqat er-xotin manfaatlariga, balki uchinchi shaxslar, xususan kreditorlar huquqlariga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Oila kodeksining 34-moddasiga ko'ra, qarzdor er (xotin)ning mol-mulki yetarli bo'lmagan taqdirda kreditor uning umumiy mulkdagi ulushini ajratib berishni talab qilishga haqli. Mazkur norma kreditorlarning mulkiy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan.

Biroq amaliyotda qarzdorlik yuzaga kelganidan so'ng nikoh shartnomasi tuzish yoki unga o'zgartirish kiritish orqali mol-mulknini boshqa turmush o'rtog'ining alohida mulki sifatida belgilash holatlari uchrashi mumkin. Qozog'iston va Rossiya huquqshunoslari ham nikoh shartnomasidan kreditorlar manfaatlariga zarar yetkazuvchi vosita sifatida foydalanish xavfi mavjudligini ta'kidlaydilar.

Bizningcha, nikoh shartnomasi taraflarning xususiy manfaatlarini himoya qilish vositasi bo'lishi bilan birga, kreditorlarning qonuniy huquqlariga zarar yetkazish vositasiga aylanmasligi lozim. Shu sababli nikoh shartnomasining uchinchi shaxslarga ta'siri masalasi qonunchilikda yanada aniqroq tartibga solinishi maqsadga muvofiqdir.

3.3. Qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha ayrim takliflar

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin.

Birinchi, nikoh shartnomasi tuzilganligi yoki unga o'zgartirish kiritilganligi haqida kreditorlarni xabardor qilish mexanizmini joriy etish maqsadga muvofiq.

Ikkinchi, kreditorlar manfaatlariga zarar yetkazish maqsadida tuzilgan nikoh shartnomalarini haqiqiy emas deb topishning alohida asoslarini qonunchilikda aniqlashtirish lozim.

Uchinchi, notarial tasdiqlangan nikoh shartnomalarining yagona elektron reyestrini yaratish masalasi ko'rib chiqilishi maqsadga muvofiq. Bu nafaqat kreditorlar, balki boshqa manfaatdor shaxslar huquqlarini ham samarali himoya qilishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, nikoh shartnomasi er-xotin umumiy mulkini tasarruf etishning muhim huquqiy vositasi hisoblanadi. Biroq uning samarali faoliyat ko'rsatishi er-xotin manfaatlarini bilan bir qatorda uchinchi shaxslarning huquqlari ham yetarli darajada himoya qilinishini talab etadi.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari nikoh shartnomasining huquqiy tabiati va uning er-xotin umumiy mulkini tasarruf etishdagi o'rnini yangicha nuqtai nazardan baholash imkonini berdi.

Birinchi, nikoh shartnomasi faqat er-xotinning mulkiy huquq va majburiyatlarini belgilovchi kelishuv emas, balki er-xotin umumiy mulkning huquqiy rejimini o'zgartirishga qaratilgan maxsus huquqiy vosita hisoblanadi.

Ikkinchi, Oila kodeksining 31-moddasida nazarda tutilgan umumiy, ulushli va alohida mulk rejimlarini belgilash vakolati nikoh shartnomasining tasarruf etuvchi xususiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Chunki mazkur bitim orqali mavjud va bo'lg'usi mol-mulkning huquqiy taqdiri oldindan belgilanadi.

Uchinchidan, nikoh shartnomasi mol-mulkni bo'lish to'g'risidagi kelishuv, hadya shartnomasi va boshqa fuqarolik-huquqiy bitimlardan o'zining maqsadi, predmeti hamda huquqiy oqibatlari bilan farqlanadi. U umumiy mulkning huquqiy rejimini shakllantirish va o'zgartirishga qaratilgan kompleks huquqiy institut sifatida namoyon bo'ladi.

To'rtinchidan, nikoh shartnomasi er-xotin manfaatlarini himoya qilish bilan bir qatorda kreditorlar va boshqa uchinchi shaxslarning huquqlariga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli nikoh shartnomasi institutini takomillashtirishda er-xotinning xususiy manfaatlari bilan uchinchi shaxslarning qonuniy manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, nikoh shartnomasini er-xotin umumiy mulkini tasarruf etishning mustaqil usuli sifatida e'tirof etish uchun yetarli nazariy va normativ-huquqiy asoslar mavjud. Mazkur yondashuv nikoh shartnomasining huquqiy mohiyatini yanada to'liqroq ochib berish va uning oilaviy-huquqiy munosabatlardagi o'rnini aniqroq belgilash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi/ (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1998-y., 5-6-songa ilova; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 20.10.2025-y., 03/25/1089/0953-son).

2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1996-y., 2-songa ilova; 1997-y., 2-son, 56-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.03.2026-y., 03/26/1126/0279-son).

3. Невзгодина Е.Л. Договорный режим имущества супругов // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2009. – № 3 (20). – С. 55–61.

4. Правовое регулирование имущественных отношений супругов в Республике Казахстан // Научная статья.

5. Является ли брачный договор способом распоряжения имуществом на случай смерти супруга? // Семейное и жилищное право. – 2020. – № 6.

6. Общее имущество супругов: анализ семейного и гражданского права. (2017). Журнал российского права, (6), 112–121.

7. Проблемы обращения взыскания на общее имущество супругов в разрезе актуальной судебной практики. (2020). Арбитражная практика, (5), 41–50.